

ВИВЧЕННЯ ПЕРІОДИЧНОЇ ПРЕСИ КРИМУ В РОКИ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ: СЕНСАЦІЙНІ ЗНАХІДКИ АБО ХІТЬ МАРНОСЛАВСТВА?: З ПРИВОДУ РЕПУБЛІКАЦІЙ С. Б. ФІЛІМОНОВА

Рецензія на книгу:

Філімонов С. Б. Інтелігенція в Криму (1917-1920): Пошуки та знахідки джерелознавця (Сімферополь, 2006).*

Останніми роками в періодичній пресі (університетській малотиражці, літературних альманахах, в інших популярних виданнях) з'явився цикл передруків із кримських газет часів революційного лихоліття (1917-1920). Републікації доповнюються незначним, примітивним рівнем, вступом, написаним сімферопольським «джерелознавцем» С. Б. Філімоновим. Ми вже неодноразово звертали увагу фахівців на ці псевдосенсаційні матеріали [1]. Згодом ці ж републікації із авторським підписом Філімонова були видані в окремій книзі з гучною назвою «Интеллигенция в Крыму (1917-1920): Поиски и находки источниковеда» [2]. Уміщені в ній передруки, що склали основу тексту книги, споряджені невеликими вступними нарисами й убогими коментарями, заявлені Філімоновим як його сенсаційні архівні (документальні) відкриття. На огляді цього видання і, головне, методиці роботи автора з періодичними виданнями тієї епохи хотілося б зупинитися детальніше.

Структура рецензованої книги така: крім «Нескольких вводных слов» (їх дійсно декілька – три сторінки) тут уміщено нариси про газету «Крымский вестник», «Таврическая ученая архивная комиссия», «Научные общества при Таврическом университете», «С. Н. Булгаков», «Отец и сын Вернадские», «Б. Д. Греков», «Н. К. Гудзий», «С. Я. Елпатьевский», «А. И. Маркевич», «И. А. Линниченко», «И. С. Шмелев».

У вступі автор визначає проблему – періодична преса революційних років, позначена ним як «антибільшовицька», як невідоме джерело про події того часу. Відразу відзначимо, що ні в одній із програм, названих Філімоновим газет, не задекларована теза про їх антибільшовицьку спрямованість. «Інтуїція історика-архівіста» (с. 23), на жаль, не адресувала републікатора до відповідних фондів Державного архіву в Автономній Республіці Крим, у яких відкладено справи із клопотаннями про відкриття періодичних видань у цей період. Саме там, окремими документами, представлені численні програми газет, біографічні відомості про їх редакторів, а часто й про авторів, із роз'ясненнями псевдонімів (ф. 26: Канцелярія Таврійського губернатора, до 1917 р. включно; ф. Р-1694: Канцелярія Таврійського губернського комісаріату Тимчасового уряду, 1917 р.; ф. Р-999: Канцелярія міністра внутрішніх справ Кримського крайового уряду, 1918-

1919 рр.; ф. Р-2235: Таврійське губернське управління, 1919-1920 рр.; ф. Р-1188: Кримський революційний комітет, 1920-1921 рр.). Тоді, можливо, панові Філімонову не довелося б фантазувати на сторінках рецензованого видання, приписуючи «з достатньою на те підставою»(?) (с. 60) нові статті Миколі Гудзю і Олексію Деревицькому. Звичайно, скрупульозні архівні дослідження вимагають значних затрат часу, уміння аналізувати і систематизувати матеріал, а також досвіду архівної евристики. Однак не до цього було любителю «сенсаційних документальних знахідок». Наявність же в газетах того смутного часу публікацій на тему дня – проти Червоних, за відновлення минулих цінностей, порядку, цілком вмотивовано: преса адекватно реагувала на події, що відбувалися. Тому назвати їх «антибільшовицькими» було цілком актуально для Філімонова в руслі останніх змін концепції трактувань радянської історії.

Дивує позиція автора, який трактує себе першовідкривачем корпусу такого історичного джерела, як газети періоду революцій і громадянської війни. У цьому випадку йому банально не відомі дослідження, в яких уперше були систематизовані перші відомості про періодичні видання тих років, а також і відновлений список цих газет [3].

Спроба Філімонова розкрити роль севастопольської газети «Крымский вестник» в історії наукового, культурного й релігійного життя Криму отримала потворне втілення (с. 8–17) у вигляді перерахування цікавих для нього статей з передруком прямо в авторському тексті декількох заміток. Не маючи жодного уявлення про відкладені архівні матеріали про це видання [4], про публікації з історії дорадянської періодики Криму [5] (Філімонову знайомий тільки довідник О. С. Хоменка), «джерелознавець» на рівні реферату переказує зміст окремих статей із газети. У текст розділу автор вставив і декілька повнотекстових заміток з газети, «що заслуговують бути відтвореними повністю». У результаті – відсутність їх аналізу як джерела з історії наукового, культурного і релігійного життя в Криму, про що декларувалося в заголовку розділу.

*Філімонов С. Б. Інтелігенція в Криму (1917-1920): Поиски и находки источниковеда. – Симферополь : Черномор ПРЕСС, 2006. – 232 с.

Слід розкрити й нехитрі методичні прийоми С. Б. Філімонова, що дозволили йому впродовж декількох років відкривати й відкривати «нові сторінки» в історії російської інтелігенції. Вони прості. Не звертаючи увагу наможливі архівний матеріал, який розкрив би саме історію розвитку періодичної преси в Криму, не помічаючи основного корпусу публікацій газет тих років, які дійсно є бібліографічною рідкістю, автор книги ретельно вивчає їх зміст, відкидаючи все (практично 95 % масиву інформації), крім статей десятка авторів, прізвища яких відомі науковому загалу. Він передруковує їх тексти, подаючи лише коротенький вступ, і виносить своє прізвище в авторство. Таким чином, «знявши вершки», Філімонов надає колегам можливість продовжувати дослідження «невивченого» історичного джерела.

У розділі «Таврическая ученая архивная комиссия» цей автор спробував проаналізувати діяльність найбільш авторитетної наукової громадської організації у революційні роки. Тільки за останнє десятиліття різностороння діяльність краєзнавців, що входили до складу Таврійської вченої архівної комісії, була предметом дослідження у декількох дисертаціях (А. А. Непомнящий, Д. В. Потехин, І. М. Симоненко, В. М. Хмарський). Архівні розшуки останніх років демонструють наявність у центральних і низки відомчих архівів Російської Федерації значної кількості блоків неопрацьованих цікавих документів, які дозволяють по-новому висвітлити роботу цієї наукової співдружності. Однак усе це С. Б. Філімонову не цікаво. Він і надалі поводить себе як «першовідкривач», який не хоче бачити нікого з колег, рівно ж як і нічого з написаного ними.

Історичним джерелом, яке привабило цього автора, як видно з тексту книги, стали тільки протоколи засідань Комісії. Збережені у фондах Центрального музею Тавриди рукописні протоколи зборів цього об'єднання краєзнавців за 1920-1931 рр., добре відомі потенційним кримознавцям, містять величезну кількість надзвичайно важливої інформації до історії краєзнавчого руху, біобібліографії краєзнавців, історії і культурі півострова. Необхідність уведення їх у науковий обіг ніхто й не ставить під сумнів. Щоправда, Філімонов їх уже й публікував у повному обсязі. Інша справа, що подібне видання повинно бути підготовлене не на рівні розвитку краєзнавства кінця 20-х років ХХ ст., а відповідно до сучасних вимог до видання документів, коли науковий інтерес представляють не лише опубліковані рукописні матеріали, але й, головню, відповідний науковий коментар до них, ґрунтовні біобібліографічні примітки.

Однак це знову ж таки не цікаво академікові Кримської академії наук, як любить іменувати себе С. Б. Філімонов. У тексті розділу (с. 18–29) окремі витяги з протоколів ТУАК, повні тексти статей з кримських газет, відсутність аналізу діяльності комісії, її конкретних заходів, і... 21(!) посилання на аналогічні за змістом, але «сенсаційні» за значенням статті самого Філімонова. Мова йде про діяльність колоритного за складом наукового об'єднання, в яке саме в ці складні роки влилися численні вчені сили зі

столичних академічних центрів. Це В. І. та Г. В. Вернадські, Б. Д. Греков, М. В. Довнар-Запольський, Н. Д. Полонська-Василенко та багато інших видатних імен, що стали з часом гордістю української і російської історіографії. Публікація протоколів засідання наукової співдружності кримознавців, звичайно, потребує коментарів з приводу участі цих і десятків інших видатних діячів науки в роботі місцевого наукового товариства, рекомендаційного списку літератури про цей період їх творчості. А ще необхідно при цьому розкрити долю їх рукописної спадщини, прокоментувати подальші публікації учених у зв'язку з названими доповідями, зробленими ними на засіданнях ученого співтовариства. Однак нічого цього Філімонов так і не зробив. Це все реалізується іншими дослідниками, на праці яких вперто не бажає посилається Філімонов. Наш автор обмежився лише декількома прізвищами. Та й для чого йому тратити зусилля, розшукуючи інформацію про маловідомих провінційних діячів?! Не в цьому він бачить свою історіографічну місію. Філімонов намагається гіпертрофовано вивістити свою особисту роль в розвитку бібліографії низки краєзнавців. (Слова «мною», «моєму», «я» без зайвої скромності превалюють з будь-якої заторкнутої проблеми).

Наступна частина книги Філімонова – передрук статей відомих у Криму в ті роки діячів науки батька й сина Вернадських, Б. Д. Грекова, І. А. Линниченка, А. І. Маркевича, І. С. Шмельова. Причому і тексти републікованих статей періоду революційної смуги, і вихідні дані цих матеріалів потребують ретельної повторної перевірки. Як довіряти науковій сумлінності Філімонова, якщо в різних своїх публікаціях він одну і ту ж статтю з «Таврического голоса», що вийшов 4(17) квітня 1919 року, називає по-різному: спочатку – «Памяти академика А. С. Лаппо-Данилевского» [6], а в рецензованій книзі – «Академик А. С. Лаппо-Данилевский» (с. 111).

З особливим інтересом мною, звичайно ж, був вивчений розділ «А. И. Маркевич». Філімонов стверджує, що Арсенію Маркевичу належить понад 150 публікацій (с. 207). Автору-джерелознавцю звичайно, нічого не відомо про публікацію нами 2002 р. «Списка прижизненных публикаций Арсения Ивановича Маркевича», який включає 230 позицій (без урахування відбитків публікацій у журнальній періодиці) [7]. Серед переліку цих робіт, до слова, десятки виявлених нами нових газетних статей А. І. Маркевича (опубліковані, зокрема, і у 1917-1920 рр.). Однак ми не робили з них «сенсаційних відкриттів», хоча «чинні уявлення» з кінця 90-х років ХХ ст. про біобібліографію Арсенія Івановича Маркевича були значно розширені циклом наших матеріалів у провідних наукових виданнях України і Росії. На жаль, Філімонов відмовився давати посилання на ці роботи, які йому добре відомі. Ознайомлений він і з нашою монографією про Арсенія Маркевича. Проте в чотирьох примітках до розділу «А. И. Маркевич» Філімонов тричі послався на себе, а одну присвятив тому, щоб у книзі про інтелігенцію зовсім «не інтелігентно» оббрехати Непомнящого (с. 208–209). У чому криється причина таких дій «високоморального» історика Філімонова?

Річ у тім, що декілька років тому ми публічно виявили критичне ставлення до наукової творчості професора С. Б. Філімонова [8]. Після чого певним тоном у його науковій практиці стало «викриття огривів» наших наукових публікацій – нібито запозиченнях, «безсоромному» привласненні нами права на «першовідкриття» окремих рукописів і ін. Нам доволі лестить та увага, яку цей популяризатор науки приділяє нашим працям у царині кримиознавства. Напевно, він знаходить там немало корисної для себе інформації. Аналіз індексу цитування (посилань) в працях пана Філімонова свідчить, що 85 % їх, а іноді і більше, приходиться на його власні дослідження. Та все ж хотілося б звернути увагу борця за моральність на необхідність уважніше читати роботи колег, інакше ці звинувачення виглядають як наклеп. (Щоправда, вони й народжувалися саме з цією метою.) Так, на с. 208 рецензованої збірки передруків пана Філімонова «дивує і насторожує», що опублікований нами вперше рукопис А. І. Маркевича «безсоромно» видається Непомнящим за «свої відкриття». При цьому Філімонов «принципово» не захотів побачити в моїй книзі фразу «Інформація про публіковану роботу А. І. Маркевича введена до наукового обігу в кандидатській дисертації московського історика Володимира Фотійовича Козлова» [9, с. 315].

Практика, коли людину огульно вимазують брудом, змушуючи її опісля довго відмиватися (виправдовуватися, пояснюватися), не нова ні в науковому світі, ні в політиці. Не треба забувати що, об'єктивну оцінку діяльності нинішнього покоління істориків дадуть не наші сучасники і учні, не юне наукове оточення, не ті, з ким ми «благословились у вітварі» і чії хвалебні опуси, а коли потрібно – і злобні пасквілі тиражують у пресі, а подальші

неупереджені покоління істориків, які зможуть об'єктивно оцінити і авторське право Філімонова на збірки документів і передруків із примітивними коментарями, названі монографіями, рівно ж як і рівень його «сенсаційних архівних (документальних) знахідок».

А зараз повернемося до титульного аркуша рецензованої збірки газетних передруків, де прізвище Філімонова вказано як автора. Із 232 сторінок видання його текст безпосередньо складає незначну частину. Зрозуміле бажання «обласного академіка» заявити себе саме як автора, а не укладача об'ємної книги. Але бібліографічний опис повинен будуватися не залежно від чиїх-небудь амбіцій, а згідно зі змістом видання.

Відзначимо, що паралельно з Філімоновим історію періодичного друку в Криму у вказані роки розробляють фахівці, які активно використовують матеріал, що міститься там, як історичне джерело Б. С. Аулін (Сімферополь), Т. С. Вінцовський (Одеса), А. А. Непомнящий (Сімферополь), Г. Я. Рудой (Київ), Н. В. Яблоновська (Сімферополь). Але нашому авторові ні про що не говорять ці імена. Він цікавиться тільки розширенням власного бібліографічного списку. Проте жоден з названих дослідників, серед яких є і історики-початківці, і доктори наук, не дозволив собі оголосити, що ним вперше відкриті ті або інші матеріали з революційних газет. Тим більше безглуздо виглядає їх републікація під прізвищем Філімонова.

На жаль, відповідне сучасному рівню розвитку джерелознавства коментування дійсно цінних для історії науки документів Таврійської вченої архівної комісії і публікацій газет революційних років так і не відбулося. Замість цього відбулася лише презентація хворобливої амбітності.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Непомнящий А. А. Вивчення російськомовної дорадянської періодичної преси Таврійської губернії у сучасному кримиознавстві / А. А. Непомнящий, В. В. Бобков // Українська періодика: Історія і сучасність: Доп. та повідом. дев'ятої Всеукр. наук.-теорет. конф., Львів 28-29 жовтня 2005 р. / за ред. М. М. Романюка; Львівська наук. б-ка ім. В. Стефаніка. – Львів, 2005. – С. 207–212.
2. Філімонов С. Б. Интеллигенция в Крыму (1917-1920): Поиски и находки источниковедца / С. Б. Філімонов. – Симферополь: ЧерноморПРЕСС, 2006. – 232 с.
3. Ильин В. Печать Керчи / В. Ильин // Керчь индустриальная: Экономический справочник по г. Керчи и району / Под ред. Н. В. Цапкина и М. Эрлиха. – [Симферополь]: Крымгосиздат, [1932]. – С. 198–199; Маслов Д. Печать при Врангеле / Д. Маслов // Антанта и Врангель: Сб. ст. Вып. 1. – М.; Пг.: Гос. изд-во, 1923. – С. 172–208; Старый. «Таврическая правда»: Первая большевистская газета в Крыму / Старый // Красный Крым. – Симферополь, 1927. – № 101, 5 мая. – С. 5; Цви. Из архива печати // Красная Керчь. – 1926. – № 281, 4 дек. – С. 3.
4. Державний архів в Автономній Республіці Крим, ф. 26, оп. 2, спр. 3751.
5. Белоглазов Р. Н. О периодических изданиях Таврической губернии в правление генерала Врангеля / Р. Н. Белоглазов // Революция и Гражданская война 1917-1920 годов: Новое осмысление. – Ялта, 1995. – С. 8–10; Белый О. Караимские периодические издания в годы революции и Гражданской войны (1917-1919 гг.) / О. Белый // Караимы в Восточной Европе: Неашкенадские еврейские общины: [XII ежегод. Межд. междисц. конф. по иудаике. Москва, 1-3 февраля 2005 г.] / Центр научных работников и преподавателей иудаики в вузах «Сефер». – М., 2005. – С. 16–19; Зарубин В. Г. Периодические издания Крыма (март 1917 – ноябрь 1920) / В. Г. Зарубин, А. Г. Зарубин // Клио. – СПб., 2000. – № 1(10). – С. 54–64; То же // Крымский архив. – Симферополь, 2001. – № 7. – С. 267–288; Непомнящий А. А. Историческое краеведение Крыма на страницах местной периодической печати в XIX – начале XX века / А. А. Непомнящий // Записки Исторического факультета / Одесский держ. ун-т ім. І. І. Мечникова. – Одеса, 1998. – Вып. 7. – С. 171–190; Непомнящий А. А. Газета «Таврические губернские ведомости» як джерело історичного краєзнавства Криму / А. А. Непомнящий // Спеціальні галузі історичної науки: Зб. на пошану Марка Якимовича Варшавчика / Український наук.-досл. ін-т архівної справи та документознавства. – Київ, 1999. – (Історія архівної справи: спогади, дослідження, джерела; Вып. 2). – С. 187–202; Непомнящий А. А. Періодична преса Півдня України як джерело розвитку історико-краєзнавчих досліджень / А. А. Непомнящий // Зб. праць Наук.-досл. центру періодики / Львівська наук. б-ка ім. В. Стефаніка. – Львів, 2002. – Вып. 10. – С. 490–507; Непомнящий А. А. Історичне кримиознавство (кінець XVIII – початок XX століття): Біобібліографічне дослідження / А. А. Непомнящий. – Симферополь: Бізнес-Інформ, 2003. – С. 318–332; Непомнящий А. А. Газета «Ожюное слово» як джерело до біобібліографії А. І. Маркевича / А. А. Непомнящий // Українська періодика: історія і сучасність: Доп. та повідомл. восьмої Всеукр. наук.-теор. конф., Львів, 24-26 жовт. 2003 р. / за ред. М. М. Романюка; Львівська наук. б-ка ім. В. Стефаніка НАН України. – Львів, 2003. – С. 306–310.

6. Филимонов С. Б. К вопросу о составе и содержании периодических изданий Крыма 1917-1920 годов / С. Б. Филимонов // Крымский архив. – Симферополь, 2002. – № 8. – С. 257–259. Как видно, и состав, и содержание уместилось у автора на двух с небольшим страницах.
7. Непомнящий А. А. Арсений Маркевич и развитие историко-краеведческой библиографии Крыма в конце XIX – начале XX века / А. А. Непомнящий // Историко-библиографические исследования: Сб. науч. тр. / Российская нац. б-ка. – СПб., 2002. – Вып. 9. – С. 66–96.
8. Непомнящий А. А. Про вивчення наукової спадщини кримських краєзнавців / А. А. Непомнящий // Историчний журнал. – Київ, 2005. – № 6. – С. 119–121. – Рец. на кн.: Хранители исторической памяти Крыма / подг. и вступ. ст. С. Б. Филимонов. – 2 изд. – Симферополь, 2004. – 316 с. Мабуть, знову ж таки випадково ця стаття не потрапила в підготовлений С. Б. Філімоновим про себе бібліографічний покажчик (див.: Филимонов С. Б. Сергей Борисович Филимонов: Библиографический указатель / С. Б. Филимонов. – Симферополь, 2007. – 80 с.). І це при тому, що автор не полінувався вказати там навіть факти згадок його статей у посиланнях! Щоправда, назвав це чомусь «відгуки».
9. Непомнящий А. А. Арсений Маркевич: Страницы истории крымского краеведения / А. А. Непомнящий. – Симферополь : Бизнес-Информ, 2005. – 432 с., ил. – (Библиография крымоведения ; вып. 3).

© А. А. Непомнящий, 2011

Рецензія надійшла до редколегії 28.12.2010